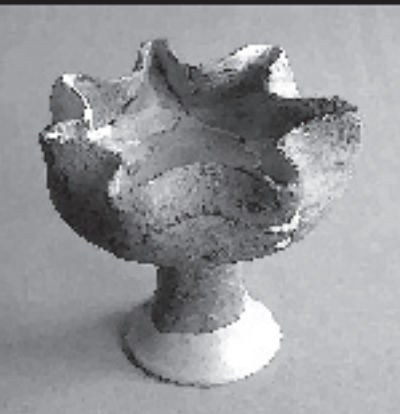
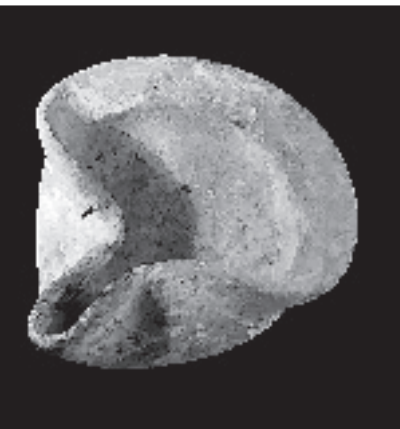

Juleljusens arkeologi

av RICHARD HOLMGREN

illustration: Richard Holmgren

Överst enflikig typ av oljelampa därunder sjuflikig lampa på fot och nederst oljelampa med avbildad menora.

Låt oss ägna en stund åt vad som nu pryder nästan varje fönster, julljusstakarna med sina karakteristiska sju ljus. Förebilden hämtar sin omväga tanke från den bibliska arenan och den sjuarmade ljusstake som prydde Herodes tempel i Jerusalem. Från mosaik tradition känner vi den som *menora*, ett centralt objekt i hebréernas religionsutövning från tiden för ökenvandringen – en omtvistad händelse som hänger sig till runt 1300 före vår tideräkning, f.v.t.

Vid en utgrävning av en bostad i Israel kunde jag gräva fram en speciell typ av oljelampa härrörande från 700-talet f.v.t. Lampor från denna tid och tusen år tillbaka pryds vanligen av en enda "flik" för att hålla vecken på plats. Just denna anspråkslösa lampa hade dock sju flikar och den oundvikliga frågan infann sig om denna till äventyrs företrädde en vardags-replika av en samtida menora ståendes i templet. Frågeställningen kräver aktsamhet eftersom spekulationer av denna typ kan kasta den bibelarkeologiska vetenskapen tillbaka till 1800-talet. Den vaksamme är medveten om att skildringen av den sjuarmade ljusstaken troligen nedteknades efter den tid som daterar detta och liknande fynd. Det råder vidare oenighet om utseendet på de lampor som prydde Jerusalems tidigaste tempelperiod. I alla händelser hade fyndnummer F533 sju "pipar", en sort som förekommer vida under brons- och järnålder i det område som benämns Levanten, östra medelhavsområdet. Avbildningar av menora med sina sju piedestaler för oljelampor (alltså inte ljus, utseendet till trots) blir vanliga från det närmaste århundradet före vår tideräkning. Just de tidiga sjuflikiga lamporna kan också ha hämtat stoff ur en tradition parallell till menora.

Det heliga sjutalet är det bäst representerade inom siffermagin. Dess yttring sjuder genom flera religiösa och magiska grundtankar, men manifesteras kanske tydligast genom den judiska traditionen. Därifrån sprids

den sedan till de andra bokreligionerna där exempelvis de bibliska böckernas idéfabrik inramas med skapelseberättelsens sju dagar och Uppenbarelsebokens sju sigill. Sjutalets betydelse finner sin upprinnelse i den sumeriska tankevärlden där vi hittar de sju kända himlakropparna vars väsenden gav upphov till de sju veckodagarna.

Enligt Tora gav Gud anvisningar till Moses om utformningen av menora. En teori är att dess gestaltning är hämtad ur hebreisk kosmologi där de sju grenarna representerar de sju ovan nämnda himlakropparna. Upphovet till utseendet finns även kopplat till moriah-busken vars grenverk inspirerat till lampans trädlika form. Det är spännande att se hur dessa associationer leder oss till föreställningen om livets träd – representerat genom gudinnan Asherah. Denna kananitiska gudinna finns vida dokumenterad i de kilskriftstavor som återfunnits i Ugarit där vi känner henne som Athirat, gemål till guden El. I de fem moseböckerna blev delar av denna hedniska gudavärld bortrensade till gagn för monoteismen. På ett akkadiskt sigill från 2200 f.v.t. kan man bevittna ursprunget till gudasagan om Eden, där det sjugrenade trädet har en central funktion. Mot denna bakgrund är det lättare att förstå att de sjuflikiga lamporna likaledes kan representera en kosmologi som inte enbart ursprungligen ur den mosaiska traditionen men faktiskt även stod i opposition till de tankegångar som samtidigt manifesterades i tempelritualen.

Turerna kring sjutalet och lampan är således mer komplicerade än den vill ge sken av. Oljelamporna som flämtar i arkaiskt dunkel kan dock fortfarande sprida ljus över flydda tider. De låter oss förstå att kulturkrockar såsom den mellan den ende guden och trädet i offerlunden kan leva sida vid sida, något som sker i detta nu; Kristi födelse gentemot julgrannen.

Richard Holmgren är klassisk arkeolog.
richard.david@swipnet.se